

Wojciech Góralski

"Il sinodo dei vescovi", Gian Pietro Milano, Milano 1985 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 32/3-4, 271-279

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Gian Pietro Milano. Il sinodo dei vescovi, Milano — Dott. A. Giuffrè Editore — 1985, s. VIII + 408.

Powołana do życia przez Pawła VI motu proprio *Apostolica sollicitudo* z 15 IX 1965 r. instytucja Synodu Biskupów stanowi niewątpliwie doniosły moment w życiu Kościoła. Zrodziła ją eklezjologia Soboru Watykańskiego II dostrzegająca m. in. problem kolegiałności oraz troski i współodpowiedzialności wszystkich biskupów za Kościół powszechny. Przyjęte w konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium* sformułowanie *sollicitudo pro universa Ecclesia* (n. 23), a jeszcze wcześniej ustalenia podjęte w rezultacie debaty ojców soboru na temat udziału biskupów w życiu całego Kościoła, pozostały widomym wyrazem rozwoju świadomości Kościoła w tak istotnej sprawie.

Z satysfakcją należy odnotować w literaturze teologiczno-kanonicznej pracę G. P. Milano, profesora prawa kanonicznego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Sassari (na Sardynii), wydaną w serii publikacji tegoż WydZIAŁU. We wstępie do niej (s. VII—VIII) autor wprowadza czytelnika w problematykę genezy Synodu Biskupów, nawiązując do przytoczonej przed chwilą formuły soborowej *sollicitudo pro universa Ecclesia*.

Konstrukcja dzieła obejmuje 4 rozdziały: 1) *Konsultacja przedsoborowa i wypracowanie schematu o biskupach* (s. 1—65); 2) *Dyskusje soborowe nad strukturą hierarchiczną Kościoła i nad episkopatem* (s. 67—217); 3) *Kwestie dogmatyczne otwarte przez Sobór* (s. 219—249); 4) *Aspekt prawny Synodu Biskupów* (s. 251—381). Do takiego układu treści nie można mieć zastrzeżeń: jest on logiczny, spójny i przejrzysty. Pierwsze trzy rozdziały odnoszą się więc do genezy i historii powstania Synodu Biskupów, ukazanych w kontekście eklezjologii soborowej, czwarty zaś dotyczy struktury prawnej tej instytucji.

Rozdział I — to omówienie konsultacji przedsoborowej na temat episkopatu oraz schematu soborowego *De Episcopis*. Autor dokonuje tego w ośmiu następujących punktach: wota episkopatu europejskiego, wota episkopatu azjatyckiego, wota episkopatu afrykańskiego, wota episkopatu amerykańskiego, wota zakonów, wota Kongregacji Kurii Rzymskiej, wota uniwersytetów katolickich, prace przygotowawcze do schematu *De Episcopis*. Treść rozdziału jest przedstawiona interesująco. Czytelnik zapoznaje się z charakterystyką wniosków nadsyłanych na Sobór Watykański przez różnych biskupów i Konferencje Biskupów z krajów różnych kontynentów oraz inne środowiska wymienione w przytoczonych punktach. Autor przytacza wnioski najbardziej charakterystyczne dla poszczególnych kontynentów. Tak np. w odniesieniu do episkopatu europejskiego stwierdza, że nadsyłane wota dotyczyły konstytucji hierarchicznej Kościoła, a szczególnie funkcji i roli biskupa w strukturach lokalnych oraz w wymiarze powszechnym, roli biskupów w Kościele powszechnym. Wnioski te dotyczyły

aspektów prawnych, ale i dogmatycznych (np. abp Alfrink z Holandii postulował jawne określenie *munus episcopale* oraz jego relacji z prymatem, jak również stwierdzenie, że zarząd Kościoła powszechnego należy z prawa do Kolegium biskupów). Proponowano także utworzenie nowych instytucji. Omówiwszy wota biskupów europejskich, azjatyckich, afrykańskich i amerykańskich autor referuje je syntetycznie, dokonując pewnego ich podsumowania. I tak czytelnik dowiaduje się, że uwaga biskupów skupiała się przede wszystkim na problemach administracyjnych związanych z pełnieniem urzędu biskupiego oraz chęci poszerzenia kompetencji biskupów diecezjalnych, zwłaszcza w stosunku do zakonników. W dziedzinie natomiast doktrynalnej podniesiono problemy dotyczące episkopatu (postulowano uzupełnienie w tym względzie nauki Soboru Watykańskiego I), relacji papież-biskupi, kolegialności, odpowiedzialności biskupów za Kościół powszechny (*sollicitudo pro universa Ecclesia*). Wota pochodzące od przełożonych zakonnych wykazywały małe zainteresowanie tego środowiska problemami episkopatu, zwracano natomiast uwagę na dziedzinę relacji biskup — instytucje zakonne. Mało wpłynęło wniosków odnoszących się do zagadnień teologicznych. Wota Kongregacji Kurii Rzymskiej orientowały się ku teologii episkopatu, postulowały nie udzielanie zbyt wielu prerogatyw biskupom, podkreślały potrzebę ustanowienia Rady przedstawicieli wszystkich dykasterii Kurii z Sekretarzem Stanu na czele. Wypada dodać, że autor omawia także wota poszczególnych Kongregacji Kurii. Uniwersytety rzymskie sygnalizowały problem udziału Kolegium biskupów w zarządzie i magisterium Kościoła. Współpracy biskupów z papieżem w wypracowywaniu reguł wiary i dyscypliny, związku pomiędzy władzą jurysdykcyjną i władzą święceń. Uniwersytety katolickie spoza Rzymu akcentowały potrzebę określenia natury sakramentalnej święceń biskupich, kolegialności, *sollicitudo* biskupów w Kościele powszechnym (także poza soborem), roli Kolegium biskupów w „*munus docendi*”.

Interesująco Milano przedstawia także przebieg prac przygotowawczych do schematu *De Episcopis*. Przypomina na wstępie, iż publikacja motu proprio Jana XXIII *Superno Dei nutu* z 5 VI 1960 r. rozpoczęła fazę przygotowania do Soboru Watykańskiego II. Wśród wielu komisji ustanowionych dla przestudiowania wniosków przesłanych na sobór i przygotowania tematów do dyskusji, na obrady soborowe pracowała Komisja „*De Episcopis et de dioeceseon regimine*”, której powierzono tematykę dotyczącą episkopatu (przewodniczącym był początkowo kard. M. Mimmi, a po jego śmierci — kard. P. Marella), sekretarzem był bp J. Gawlina, łącznie członkami komisji było 21 biskupów i 3 kapłanów). We wrześniu 1960 r. komisja, dysponująca zespołem konsultorów, rozpoczęła pracę dzieląc ją pomiędzy trzy podkomisje. Wypracowano schemat ogólny, a uprzednio 12 VI 1961 r. i 20—21 II 1962 r., poddano do dyskusji Centralnej Komisji Przygotowawczej

schematy trzech podkomisji: biskupi — Kuria Rzymska, udział biskupów w Kurii Rzymskiej, Konferencje Biskupów. Autor omawia te dokumenty, do których zresztą Centralna Komisja Przygotowawcza zgłosiła wiele zastrzeżeń. Dotyczyły one przede wszystkim zbyt małej ilości ustaleń doktrynalnych. W dniu 21 II 1962 r. Centralna Komisja Przygotowawcza głosowała nad schematem (na 57 obecnych członków tylko 2 głosowało za tekstem, jeden był mu przeciwny, a pozostali — za wprowadzeniem modyfikacji). Schemat zwrócono więc Komisji *De Episcopis*, która po kolejnych studiach wprowadziła pewne modyfikacje (pracowały ponownie 3 podkomisje), postulując, by dyskusja nad tym dokumentem w auli soborowej odbyła się dopiero po dyskusji nad schematem konstytucji o Kościele.

Rozdział II — zawiera omówienie dyskusji soborowej nad strukturą hierarchiczną Kościoła i nad episkopatem. A oto podtytuły rozdziału wskazujące na kolejność referowanych zagadnień: pierwsze interwencje nad schematem *De Ecclesia*, modyfikacje wniesione do schematu, dyskusja nad schematem poprawionym (różne orientacje dotyczące kolegialności), schemat *De Episcopis* (pierwsze punkty widzenia), dyskusja nad schematem *De Episcopis*, wypracowanie nowego schematu *De Ecclesia*, wypracowanie nowego schematu *De Episcopis*, dyskusja nad schematem *De Ecclesia* podczas III sesji, dyskusja nad schematem *De Episcopis*, wypracowanie schematu *De Ecclesia* i uprzednia nota wyjaśniająca oraz zatwierdzenie schematu *De Episcopis*. Podane tutaj tytuły punktów orientują same przez się, jak długie i żmudne było *iter* soborowe obydwu schematów zajmujących się strukturą hierarchiczną Kościoła, m. in. zagadnieniem odpowiedzialności biskupów za Kościół powszechny. Rozdział należy uznać za bardzo istotny dla pracy Milano. Referując losy obydwu schematów (*De Ecclesia* i *De Episcopis* — zatytułowany następnie *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*), obok przytaczania danych ogólnych, autor zwraca cały czas uwagę na wątek dotyczący kolegialności i *sollicitudo pro universa Ecclesia* wszystkich biskupów. To w łonie tych właśnie problemów tkwiły zalążki przyszłej instytucji Synodu Biskupów. Należy więc zauważyć wysokie walory metodologiczne tej części opracowania. Czytelnik, zapoznając się z ewolucją świadomości ojców Soboru Watykańskiego II na temat ustroju Kościoła i pozycji biskupów nie traci ani na moment z pola widzenia zagadnienia, które stanowi temat książki. To właśnie lektura jej drugiego rozdziału pozwala zrozumieć, w jakim kontekście dojrzewała do konkretnego ucieleśnienia idea udziału całego episkopatu w odpowiedzialności za Kościół powszechny. Warto również nadmienić, iż referując *iter synodale* wspomnianych dwóch schematów Milano przedstawia szereg szczegółów odnoszących się m. in. do znaczących interwencji wielu ojców soboru w kwestiach związanych z podjętym tematem.

Nawiązując bliżej do treści rozdziału wypada stwierdzić za autorem,

iż schemat konstytucji *De Ecclesia* rozdano uczestnikom soboru 23 XI 1962 r. podczas 25-ej kongregacji generalnej. W III i IV rozdziale tego dokumentu mówiono się na temat hierarchii. Rozdziały te były dyskutowane w auli soborowej z dużą wnikliwością. Krytyczny sąd wyrażano o wąskim potraktowaniu kwestii kolegialności i udziału Kolegium biskupów w zarządzie Kościoła powszechnego. Podnoszono także potrzebę powołania do życia organu reprezentującego wszystkich biskupów. Dyskusja pozwoliła na modyfikację i wypracowanie nowego schematu *De Ecclesia*, zatwierdzonego w marcu 1963 r. przez Komisję kordynacji. Po raz pierwszy pojawiła się tutaj wzmianka o dwóch podmiotach najwyższej władzy w Kościele (papież i Kolegium biskupów). Dyskusja nad nowym schematem ujawniła różne orientacje na temat kolegialności. Nie brakło m. in. przeciwników idei kolegialności, zdaniem których idea ta może doprowadzić do koncyliaryzmu i episkopalizmu. (Jeden z ojców soboru powiedział w dyskusji m. in.: *Mihi persuadere non potui Jesum Christum constituisse collegium apostolorum cuius heres sit episcoporum collegium*, s. 93). W dniu 1 X 1963 r., podczas 38-ej kongregacji generalnej dokument ten uzyskał zatwierdzenie auli soborowej (2231 głosów — *placet*, 43 — *non placet*, 27 — głosów nieważnych). 29 X 1963 r. rozdano uczestnikom soboru dokument zawierający 4 pytania, na które należało odpowiedzieć w celu umożliwienia Komisji Teologicznej uzyskanie orientacji co do dalszego opracowania schematu. Chodziło o pytania, czy w schemacie *De Ecclesia* można umieścić, że: 1) konsekracja biskupia stanowi najwyższy stopień sakramentu kapłaństwa; 2) każdy biskup prawowicie konsekrowany i pozostający w jedności z biskupami i papieżem jest członkiem ciała biskupiego; 3) Kolegium biskupów jest następcą Kolegium apostołskiego w trzech urzędach i w podmiotowości, i jemu wraz z papieżem (którego prawo nad wszystkimi pasterzami i wierzącymi zostaje nienaruszone) przysługuje pełna i najwyższa władza nad Kościołem powszechnym; 4) władza ta przysługuje kolegium razem z głową, z prawa Bożego. Podczas głosowania w dniu 30 X 1963 r. uzyskano głosy przychylnie za zamieszczeniem w schemacie wszystkich czterech propozycji (336 głosów było przeciwnych stwierdzeniu, że także Kolegium biskupów jest podmiotem najwyższej władzy w Kościele).

W dniu 5 XI 1963 r. otwarto w auli soborowej dyskusję nad schematem dekretu *De Episcopis ac de dioecesium regimine*. Dokument pominął milczeniem szereg ważnych kwestii. W rozdziale I mówiło się o uprawnieniach biskupów, a w rozdziale II — o relacjach Kongregacji Kurii i biskupów. Do wielu fragmentów schematu odniesiono się krytycznie. Podnoszono m. in. potrzebę dowartościowania Kolegium biskupów oraz stworzenia nowego organu, który by skupiał reprezentację episkopatu poza soborem celem omawiania z papieżem bardzo doniosłych kwestii dotyczących Kościoła (m. in. Konferencja

Biskupów Indonezji postulowała utworzenie *aliquod supremum collegium*, które by — pod kierunkiem papieża — wykonywało kolegialnie władzę biskupią wobec Kościoła powszechnego; bp Kramer proponował utworzenie *collegium permanens episcoporum*, które winno się zbierać przynajmniej raz w roku dla omawiania z papieżem ważnych spraw i sugerowania koniecznych inicjatyw; Konferencja Episkopatu Afryki Południowej postulowała powołanie do życia *corpus consultativum episcoporum* — z analogicznymi zadaniami; kard. Florit w imieniu 50 biskupów sugerował utworzenie *congregatio centralis* jako nadrzędną kongregację Kurii, złożoną z biskupów; niektórzy ojcowie soborowi proponowali powołanie do istnienia *coetus episcoporum consultativus* ze stałym sekretarzem w Rzymie, lub *Consistorium Apostolicum* — reprezentację w składzie 100 biskupów). Dyskusja wskazywała, iż idea *sollicitudo pro universa Ecclesia* wszystkich biskupów była żywa. Nie brakło głosów za przyznaniem owej reprezentacji biskupów uprawnień ustawodawczych, czy za utworzeniem centralnego organu biskupiego z głosem decydującym.

W redakcji nowego schematu *De Ecclesia* brano pod uwagę głosy w dyskusji nad schematem *De Episcopis*, odpowiedzi na wspomniane wyżej cztery pytania oraz wypowiedzi pisemne ojców soboru złożone w Sekretariacie po zamknięciu II sesji. Wzięto pod uwagę także punkt widzenia Komisji biblijnej na temat Kolegium biskupów. Komisja doktrynalna zatwierdziła nowy schemat o Kościele, a w kwietniu 1964 r. przyjęła go Komisja koordynacji. Schemat ten wniósł nowe elementy dotyczące autonomii prymatu, znamionowało go pewne ujęcie kompromisowe.

W grudniu 1963 r. rozpoczęto pracę nad wypracowaniem kolejnego schematu *De Episcopis*. Głównym problemem było tu określenie form wykonywania władzy wewnątrz Kościoła i umieszczenie Kolegium biskupów na szczycie hierarchicznej struktury Kościoła. Liczono się z wyjaśnieniami doktrynalnymi nad schematem *De Ecclesia*. Brano pod uwagę także treść schematu dekretu *De cura animarum*, który skreślono z listy schematów. Dokonała się głęboka zmiana w stosunku do poprzedniego projektu. Nadano też schematowi nowy tytuł: *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*. W przedmiocie formy wykonywania władzy kolegialnej, zgodnie z treścią projektu *De Ecclesia*, podkreślono, że ustanowienie jakiegoś organu biskupiego — *coetus seu consilium centrale* nie stanowiłoby formy wykonywania władzy kolegialnej, lecz raczej formę współpracy określoną przez papieża. Byłaby to współpraca episkopatu w odpowiedzialności tego ostatniego, a nie kolegium, nad Kościołem powszechnym.

Podczas III sesji soborowej miała miejsce dyskusja nad schematem *De Ecclesia*. Okres ten cechuje próba przewyciężenia niemałych rozbieżności doktrynalnych ujawnionych w czasie dyskusji nad poprzednim schematem *De Ecclesia* i nad dekretem *De Episcopis*. Tekst no-

wego schematu, pod względem prawno-formalnym został zatwierdzony wymaganą większością głosów (2/3), wielu głosujących było jednak za wprowadzeniem niezbędnych modyfikacji.

Gdy trwało jeszcze głosowanie nad schematem *De Ecclesia*, rozpoczęto debatę nad kolejnym schematem *De Episcopis* noszącym już nowy tytuł *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*. Wymagał on dalszych udoskonaleń i uściśleń. *Consilium centrale* (organ reprezentacji biskupów) zostało ukazane jako forma realizacji zasady kolegialności biskupów. Dnia 4 XI 1964 r. poddano tekst głosowaniu (głosowano na poszczególne paragrafy lub grupy paragrafów schematu). Punkt 5, dotyczący *consilium centrale* otrzymał najwięcej głosów (1912 — *placet*, 81 — *non placet*). Ponieważ wiele głosów było *placet iuxta modum*, Komisja została zobowiązana do opracowania kolejnego schematu.

Tymczasem wypracowano nowy schemat *De Ecclesia*, choć tekstu poprzedniego substancjalnie nie zmieniono. Niektóre z wniesionych poprawek zostały rozbudowane w *Uprzedniej nocie wyjaśniającej*. Papież Paweł VI wyraził uznanie i aprobatę dla prac Komisji. Prymat papieski został w dokumencie zdecydowanie uwypuklony. Wskazano też na dwie formy wykonywania najwyższej władzy w Kościele przez Kolegium biskupów: uroczysta (na soborze); zwykła (poza soborem), wykonywana przez biskupów rozproszonych w świecie: w formie minimalnej — przez akt przyjęcia przez papieża kolektywnego działania biskupów, w formie pełnej — przez akt wezwania przez papieża biskupów do działania kolegialnego. Dnia 17 XI 1964 r. rozdział III schematu został zatwierdzony w auli soborowej zdecydowaną większością, i dwa dni później przegłosowano cały dokument. W dniu 21 XI 1964 r., w obecności Pawła VI, uroczystie można było promulgować powstałą w ten sposób konstytucję *Lumen gentium*.

Głosowanie nad redakcją definitywną dekretu *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*, uwzględniającą ustalenia *Lumen gentium*, oraz decyzję papieża, iż *unius Romani Pontificis est determinare Membra Coetus seu Consilii centralis...* zostało poprzedzone zapowiedzią papieża (podczas otwarcia IV sesji soboru, 14 IX 1965 r.) o bliskim ustanowieniu nowej instytucji — Synodu Biskupów, stosownie do życzeń ojców soboru. Paweł VI powiedział jednocześnie, że organ ten będzie się składał po większej części z biskupów różnych krajów, zatwierdzonych przez papieża a wybranych przez Konferencje Episkopatu, i że będzie zwoływany w celu wspierania Głowy Kościoła radą i działaniem, ilekroć uzna to za stosowne dla wspólnego dobra i pożytku Kościoła. Nazajutrz promulgowano motu proprio *Apostolica sollicitudo* ustanawiające Synod Biskupów. W dniu 29 IX 1965 r. zaczęto głosowanie — według paragrafów — nad schematem *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*, który w głosowaniu konkluzyjnym uzyskał ogromną ilość głosów (2139 — *placet*, 2 — *non placet*, 1 głos nieważ-

ny). 28 X 1965 r. nastąpiła promulgacja dekretu, który przyjął tytuł *Christus Dominus*.

Rozdział III traktuje o kwestiach dogmatycznych otwartych przez Sobór Watykański II. Zarówno bowiem konstytucja *Lumen gentium*, jak i dekret *Christus Dominus* zawierające naukę soboru na temat episkopatu pozostawiają niektóre problemy natury dogmatycznej do dalszego pogłębienia, m. in. mające zastosowanie odnośnie do Synodu Biskupów. Chodzi o trzy kwestie zasygnalizowane przez autora tytułami podrozdziałów: 1) podmiotowość najwyższej władzy w Kościele (omawia się tutaj dwie koncepcje władzy Kolegium biskupów: a) nie jest ono ontologicznie i habitualnie podmiotem najwyższej władzy, lecz władzę tę jedynie podziela poprzez akt z prawa ludzkiego, gdy mianowicie papież przyzna mu jej wykonywanie według wskazanych sposobów; b) kolegium jest jedynym podmiotem najwyższej władzy. Może ona być wykonywana tylko przez jedyny jej podmiot — Kolegium biskupów razem z papieżem, bądź przez papieża osobiście, który działa reprezentując kolegium, co nie oznacza, że działa w imieniu kolegium. Każdy akt papieża jest tym samym aktem kolegium, choć nie jest aktem kolegiąlnym. Autor wskazuje także na konsekwencje obydwu koncepcji dotyczące form aktywności biskupów i papieża w wykonywaniu odpowiedzialności za cały Kościół, m. in. konsekwencje płynące dla instytucji Synodu Biskupów. Ważne jest w jakim sensie — kolegiąlnym czy prymacyąlnym — realizuje się współodpowiedzialność biskupów z papieżem poprzez Synod Biskupów); 2) formy wykonywania władzy kolegiąlnej (problemu tego, stwierdza autor, nie rozwiązał Sobór Watykański II, który określa aktywność kolegium rozproszonego w świecie: gdy papież zatwierdza działanie kolegiąlne lub do niego wzywa. Kolegiąlność biskupów sensu stricto, według *Lumen gentium* dotyczy jedynie wszystkich biskupów z papieżem, co oznacza niemożliwość przeniesienia na drodze prawnoformalnej charyzmatu, który przynależy kolegium, na jakąś grupę jego reprezentantów. Należy odróżnić kolegiąlność „afektywną” — braterski węzeł jedności i solidarności i „efektywną” — ustaloną przez sobór i usankcjonowaną przez prawo inaczej sensu stricto — *Lumen gentium*, n. 22—23); 3) funkcja „decydująca” i konsultatywna (chodzi o charakter wykonywanej przez kolegium władzy).

Rozdział IV ukazuje strukturę prawną Synodu Biskupów. Źródłami są tutaj: motu proprio *Apostolica sollicitudo*, projekt *Lex Ecclesiae fundamentalis*, Regulamin Synodu Biskupów oraz nowy Kodeks Prawa Kanonicznego. Autor omawia kolejno następujące zagadnienia: charakterystyka ogólna (omawia się źródła i konstrukcję rozdziału), funkcje (informacyjna i konsultatywna, charakter władzy Synodu Biskupów, władza delegowana a nie zwyczajna), cele (wymiana informacji, udzielanie rady papieżowi w sprawach, w których Synod jest zwołany, problem formalnego usankcjonowania na płaszczyźnie formalnej

natury władzy w zakresie udzielania konsultacji), władza papieża (zwoływanie, zatwierdzanie wyboru członków wyznaczonych przez Konferencje Biskupów i Unię Przełożonych Zakonnych, uczestniczenie w zebraniach synodalnych, ustalanie tematyki obrad, wyznaczenie przewodniczącego — delegata i sekretarza generalnego, relatorów poszczególnych tematów, sekretarzy specjalnych i ew. pomocniczych, członków Komisji skarg i zażeń, 1/3 członków Komisji studyjnych i ich przewodniczących, 1/5 członków Rady Sekretariatu generalnego; czy papież jest członkiem Synodu Biskupów? — autor odpowiada, że nie; relacja papież — Synod Biskupów), różne rodzaje zebrań Synodu i jego skład, urzędy kierownicze (przewodniczący — w imieniu papieża, sekretarz generalny, Sekretariat generalny, Rada Sekretariatu), procedura (wydarzenia synodalne dokonują się w trzech fazach: formalności wstępne, obrady Synodu, prace końcowe), dokumenty synodalne (teoretycznie istnieją tu następujące możliwości z punktu widzenia formalnego: 1) publikacja dokumentu Synodu ze zgodą papieża, lecz bez żadnego formalnego włączenia się powagi prymacjalnej; 2) wypracowanie dokumentu wspólnego — papieża i Synodu; 3) wypracowanie dokumentu papieskiego, który w różny sposób przejmuje propozycje synodalne; 4) publikacja propozycji synodalnych razem z dokumentem papieskim lub odrębnie. Dotychczas na Synodzie Biskupów zrealizowano dokumenty określone w punkcie 1 i 3), Synod Biskupów a Kuria Rzymska, Synod Biskupów a Kolegium Kardynałów. Autor dotknął więc wszystkich najważniejszych struktur Synodu Biskupów wykazując tu dużo dokładności i wnikliwości.

Pracę zamyka tytuł: *Rozważania dotyczące relacji Synodu Biskupów i kolegiałości* (s. 383—392). Jest to rodzaj zakończenia i podsumowania całości. Autor zauważa więc, że Sobór Watykański II potwierdził tylko kolegiałość na płaszczyźnie ontologicznej, lecz pozostawił do pogłębienia i eksperymentu jej formy prawne. Pozostaje otwarty problem, czy Synod należy widzieć w porządku kanonicznym — jako wyraz uprawnień Kolegium biskupów (i w jakim stopniu), czy raczej jako formę wykonywania osobistej władzy papieża, której Synod byłby uczestnikiem. Problem ten wiąże się więc ściśle z koncepcją podmiotu najwyższej władzy w Kościele. Tylko w hipotezie, że Synod wykonuje władzę tzw. decydującą (a nie funkcję doradczą) można by mu przypisać aktualizację władzy Kolegium. W hipotezie zaś, że Synod wykonuje tylko funkcję doradczą, władza taka nie byłaby władzą Kolegium biskupów, lecz władzą prymatu, do współpracy z którym wezwana jest reprezentacja Kolegium. Zagadnienie relacji prymat — episkopat wymaga pogłębionych studiów. Potrzebna jest tu przede wszystkim, kończy autor, refleksja teologiczna, a dopiero potem kanonistyczna.

Na s. 393—405 zamieszczony jest indeks nazwisk, a na s. 407—408 spis treści.

Praca stanowi pogłębione i dobrze udokumentowane studium dogmatyczno-kanoniczne. Autorowi udało się korzystnie „wydobyć” z wniosków na Sobór Watykański II, z debaty soobrowej, a przede wszystkim z sukcesywnie modyfikowanych schematów *De Ecclesia* oraz *De Episcopis* wątek „synodalny”. Czytelnik zapoznaje się w ten sposób z genezą Synodu Biskupów oraz z rozwojem świadomości ojców soboru zorientowanej ku potrzebie utworzenia owego *collegium permanentis episcoporum*. Problem ukazany jest na tle debaty dotyczącej kwestii kolegiałności i *sollicitudo pro universa Ecclesia* wszystkich biskupów. Interesująco zostały przedstawione różne tendencje i kierunki rozwiązań dostrzegalne w auli synodalnej. W wielu kwestiach autor zajmuje własne stanowisko. Wyczerpująco prezentuje strukturę prawną Synodu Biskupów.

Książkę wypada ze wszelich miar zalecać zarówno teologom, jak i kanonistom.

Ks. Wojciech Góralski

Romeo Astorri, Gli statuti delle Conferenze episcopali.

I: Europa, Padova (CEDAM) 1987, ss. 218 + 12 nl.

(Pubblicazioni della Università di Pavia.

Studi nelle scienze giuridiche e sociali NS 52).

Konferencje Biskupów należą do tematów aktualnych. Zajmował się nimi synod biskupów w r. 1969 oraz 1985. Ten ostatni podkreślił konieczność studiów nad ich statusem teologicznym. Ważnym przyczynkiem w tej materii są świeżo wydane materiały międzynarodowego kolokwium w Salamance (*Naturaleza y futuro de las Conferencias Episcopales*, Salamanca 1988). Kongregacja Biskupów przedłożyła biskupom projekt dokumentu *O teologicznym i prawnym statusie Konferencji Biskupów* z prośbą o zajęcie stanowiska do końca 1988 r. W tym kontekście cenna jest — wydana w rządzie publikacji z zakresu nauk prawnych i społecznych Uniwersytetu w Pawii — praca Romeo Astorriego *Gli Statuti delle Conferenze Episcopali*. Ukazała się ona jako trzeci tom kierowanej przez prof. G. Feliciani serii *Quaderni della codificazione canonica* poświęconej historii prawnokulturowej kodyfikacji prawa kościelnego i stanowi wyraźne poszerzenie perspektywy studiów prezentowanych w tej serii. Zasadniczy trzon publikacji obejmuje teksty statutów europejskich konferencji biskupów, łącznie ze statutami Rady Konferencji Biskupów Europy (CCEE) oraz Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE). Ani z przedmowy ani z uwag wstępnych nie wynika, czy i kiedy ukaze się drugi tom zawierający statuty konferencji pozaeuropejskich.